

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาค้นคว้า แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา ตลอดจนนำแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์เพื่ออธิบายถึงแนวทางการปฏิบัติตนเพื่อให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขตามหลักสังคหวัตถุ แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษามีดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับหลักสังคหวัตถุ
 - 1.1 ที่มาของหลักสังคหวัตถุ
 - 1.2 ความหมายของหลักสังคหวัตถุ
 - 1.3 องค์ประกอบสำคัญของหลักสังคหวัตถุ
2. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม
 - 2.1 ความหมายของพฤติกรรม
 - 2.2 ประเภทของพฤติกรรม
 - 2.3 ปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรม
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับหลักสังคหวัตถุ

1. ที่มาของหลักสังคหวัตถุ

ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ทีฆ นิกาย ปาฎิกรณ์ 11/140/167.267/244, ใน อังคุตตรนิกาย จตุกถนิกาย 21/32/42/256/335, ในอังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต 23/114/222, ใน อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต 23/209/377 ความว่าใน “ลักขณสูตร” ทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ในชาติก่อน ๆ พระองค์เป็นผู้สงเคราะห์คนทั้งหลายด้วยสังคหวัตถุ 4 จึงเข้าถึงโลกสวรรค์เมื่อมาเกิดในชาตินี้ทรงได้มหาปรีติลักษณะ 2 ประการ คือ 1. มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม 2. พระหัตถ์และพระบาทมีลายดั่งข่ายทอง ถ้าอยู่ครองเรือนจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีบริวารชนทุกระดับทั้งพราหมณ์คฤหบดีและชาวนิคมหรือชาวชนบท เป็นต้น ถ้าออกผนวชจักเป็นพระเจ้า ก็จะมีบริวาร

ชนเป็นอันมากแวดล้อม ทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดาและมนุษย์ เป็นต้น ทั้งหมดนี้ พระองค์ได้มาเพราะสังคหวัตถุ 4

(1) ทาน (การให้) คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

(2) ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก วาจาสุดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ) คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วย เหตุผล เป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

(3) อัถตจริยา (การประพฤติประโยชน์) คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงคำช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

(4) สมานัตตตา (ความเสมอต้นเสมอปลาย) คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลายปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุข ทุกข์ โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

ธิดารัตน์ ศิลาวรรณ โณ (2553, หน้า 69-70) ได้กล่าวถึงที่ของสังคหวัตถุว่า มนุษย์ขึ้นชื่อว่าเป็นสัตว์สังคม จำเป็นต้องอยู่รวมกันและมีการพึ่งพาอาศัยกัน และการมารวมกันของคนหมู่มากก็มักจะนำไปสู่ความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน อันนำไปสู่ความขัดแย้งในเวลาต่อมา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ หรือหลักยึดเพื่อให้คนในสังคมยึดถือและปฏิบัติเพื่อให้เกิดความถูกต้อง เป็นธรรม และนำความเจริญมาสู่สังคม หลักสังคหวัตถุ 4 ถือว่าเป็นหลักธรรมอย่างหนึ่งที่ช่วยประสานชนหมู่มากให้อยู่รวมกันอย่างมีความสุข ซึ่งในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง สังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า เป็นสังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) 4 ประการ คือ

(1) ทาน (การให้)

(2) ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก)

(3) อัถตจริยา (การประพฤติประโยชน์)

(4) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

ทาน ปิยวาจา อัถตจริยาในโลกนี้ และสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร ธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิ่มสลักที่ยึดกุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้นั้น ถ้าไม่เพียงมีธรรมเหล่านี้มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ฉะนั้นบัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความใหญ่และเป็นผู้นำสรรเสริญ

2. ความหมายของหลักสังคหวัตถุ

สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักคุณธรรมในศาสนาพุทธ โดยเป็นภาษาบาลีแยกออกเป็น 2 ศัพท์ คือ สังคห 1 วัตถุ 1

สังคห แปลเป็นภาษาไทยว่าสงเคราะห์ มีความหมายว่า ช่วยเหลืออุดหนุน

วัตถุ ในที่นี้หมายความว่าเรื่อง รวมทั้ง 2 ศัพท์ มีความหมายว่า เรื่องความช่วยเหลือ จะช่วยเหลือกันด้วยวิธีอย่างไรบ้าง ท่านได้วางไว้เป็น 4 อย่าง จึงจะถือว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นได้

พระธรรมปิฎก (2541, หน้า 167-168) ได้ให้ความหมายของคำว่าสังคหวัตถุ 4 หมายถึง ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ให้สามัคคี หลักการสงเคราะห์ มี 4 อย่าง คือ

(1) ทาน (การให้) คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

(2) ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก วาจาสุดค้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ) คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดจนคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วย เหตุผล เป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

(3) อุตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงคำช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

(4) สมานัตตตา (ความเสมอดันเสมอปลาย) คือ ทำตนเสมอดันเสมอปลายปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุข ทุกข์ โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549, หน้า 70-75) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับสังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า สังคหผละ แปลว่า กำลังแห่งการสงเคราะห์ หรือมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญมากสำหรับนักบริหาร ผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่นถ้านักบริหารบกพร่องเรื่องมนุษยสัมพันธ์ ก็จะไม่มีคนมาช่วยทำงาน เมื่อไม่มีใครช่วยทำงานเขาก็เป็นนักบริหารไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ไว้เรียกว่าสังคหวัตถุ หมายถึงวิธีผูกใจคน พระองค์ตรัสว่า รถม้าแล่นไปได้เพราะมีลี้มสลักคอยตริงส่วนประกอบต่าง ๆ ของรถม้าเข้าด้วยกัน ฉะนั้น คนในสังคมก็ฉนั้นนั่น คือทำหน้าที่เป็นกาวใจเชื่อมประสานคนทั้งหลายเข้าด้วยกัน ลี้มสลักดังกล่าวนี้คือ สังคหวัตถุนักบริหารจะสามารถผูกใจเพื่อนร่วมงาน และผู้บังคับบัญชาไว้ได้ ถ้ามีสังคหวัตถุ 4 ประการ

พระศรีปรีชิตโมลี (2545, หน้า 38-47) กล่าวว่า หลักธรรมพื้นฐานที่แสดงพฤติกรรมออกมาโดยคำนึงถึงการช่วยเหลือผู้อื่นและการทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม ประกอบด้วย การสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ 4 ประการ คือ

(1) ทาน คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละเงิน การให้ปันสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจทั้งที่เกี่ยวกับการเรียนและในด้านอื่น ๆ รวมไปถึงการให้อภัยแก่ผู้อื่น

(2) ปิยวาจา คือ การพูดจาน่ารัก ด้วยถ้อยคำที่สุภาพ อ่อนหวาน ไพเราะ พูดด้วยคำที่น่าฟัง ชี้แจงในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ให้กำลังใจ ทำให้เกิดความพึงพอใจแก่ผู้ที่ได้ฟัง ก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

(3) อัถลจริยา คือ การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้อื่น เป็นการปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ด้วยกำลังความคิดกำลังกาย การทำตนให้เป็นประโยชน์ทุกโอกาสที่จะทำได้

(4) สมานัตตตา คือ การปฏิบัติตนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ไม่เอาเปรียบ ไม่ทอดทิ้งเพื่อนเมื่อมีปัญหาจากประโยชน์ของแนวคิด หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 สามารถสรุปได้ว่าสังคหวัตถุ 4 เป็นธรรมที่ใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดความสามัคคีกันในกลุ่มคณะ มีความสนิทสนมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

สุทธิพงษ์ ปานเพชร (2550, บทคัดย่อ) ได้กล่าวว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักคุณธรรมในศาสนาพุทธ โดยเป็นภาษาบาลีแยกออกเป็น 2 ศัพท์ คือ สังคห 1 วัตถุ 1 สังคหแปลเป็นภาษาไทยว่า สงเคราะห์ มีความหมายว่า ช่วยเหลืออุดหนุน วัตถุ ในที่นี้หมายความว่าเรื่อง รวมทั้ง 2 ศัพท์ มีความหมายว่า เรื่องความช่วยเหลือจะช่วยเหลือกันด้วยวิธีอย่างไรบ้าง ท่านได้วางไว้เป็น 4 อย่าง จึงจะถือว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นได้

สังคหวัตถุ แปลว่า หลักการสงเคราะห์ หรือหลักสังคมสงเคราะห์ หมายความว่าเมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นสังคม คนในสังคมจะต้องรู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์กันตามฐานะ คนในสังคมจึงจะมีความรักใคร่ปรองดองกัน ซึ่งจะทาให้สังคมราบรื่น มีความสงบธรรมที่เป็นหลักการสงเคราะห์นี้ มีอยู่ 4 อย่าง คือ

(1) ทาน เป็นการให้สิ่งของแก่คนที่ควรให้ หมายความว่า คนเราเกิดมามีชีวิตอยู่ได้ก็เพราะอาศัยการให้ จะเห็นได้ชัดก็คือ บิดา มารดา ให้ปัจจัยดำรงชีพทุกอย่างแก่บุตรธิดา ครู อาจารย์ ให้วิชาความรู้แก่ลูกศิษย์ ซึ่งการให้ของมีอยู่ 2 อย่าง คือ อามิสทานให้วัตถุสิ่งของ กับ ธรรมทาน ให้ธรรมหรือวิชาความรู้แก่ผู้อื่น ซึ่งการแบ่งปันวัตถุเพื่อเป็นปัจจัยร่วมกัน

(2) ปิยวาจา เจรจาด้วยถ้อยคำน่ารัก ไพเราะอ่อนหวาน หมายความว่า การพูดจาที่น่ารัก พูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ การพูดนอกจากจะเป็นวาจาที่ไพเราะอ่อนหวานแล้วต้องเป็นวาจาที่เป็นสัจจะและมีประโยชน์แก่ผู้ฟังแล้ว ยังจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวน่าใจได้มั่นคง

(3) อัถลจริยา ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น หมายความว่า การทำประโยชน์แก่คนอื่น เช่น การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

(4) สมานัตตตา ความเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ถือตัว หมายความว่าความเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย คือ จิตใจคงเส้นคงวาต่อคนทั่วไป รู้จักร่วมสุขร่วมทุกข์กับคนอื่น เห็นคนอื่นได้รับทุกข์ต้องไม่ทอดทิ้ง หรือรังเกียจ เห็นคนอื่นได้ดีมีความสุขก็ไม่ริษยาแครงคบเป็นอย่างไร ต่อไปก็เป็นอย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง การวางตัวอย่างนี้ ย่อมเป็นที่รักใคร่นับถือของคนทั่วไป

3. องค์ประกอบของหลักสังคหวัตถุ

ในสังคมา ๆ หนึ่งประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความเชื่อ ทศนคติ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มาอยู่รวมในที่เดียวกัน จึงจำเป็นต้องมีการปกครองที่เหมาะสม เพื่อให้สังคมา ๆ นั้นดำเนินไปด้วยความสงบเรียบร้อย และเกิดความสามัคคี สังคหวัตถุ 4 ได้ชื่อว่าเป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่มีเครื่องมือ หรือองค์ประกอบ ซึ่งเมื่อนำไปปฏิบัติตามแล้วจะทำให้ชีวิตดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคมา องค์ประกอบเหล่านั้นได้มี นักวิชาการหลาย ๆ ท่านกล่าวไว้ว่าองค์ประกอบของหลักสังคหวัตถุ 4 มีดังนี้

3.1 ทาน

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549, หน้า 70-75) ได้กล่าวว่า ทาน หมายถึง การให้ (โอบอ้อมอารี) นักบริหารที่ดีต้องมีน้ำใจรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ทานแก่เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาการให้ทานจะช่วยให้ทุกคนอื่นไว้ได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ทโท อนุถตฺติมิตฺตานิ ผู้ให้ย่อมผูกใจมิตรไว้ได้” นักบริหารอาจให้ทานได้ 3 วิธี คือ

ก. อามิสทาน หมายถึง การให้สิ่งของแก่เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา โดยเฉพาะการให้เพื่อผูกใจในยามที่เขาตกต่ำหรือมีความเดือดร้อน ดังภายิตอังกฤษที่ว่า “เพื่อนแท้คือเพื่อนที่ช่วยเหลือในยามตกยาก” การให้รางวัลหรือขึ้นเงินเดือนจัดเข้าในอามิสทาน

ข. วิทยาทาน คือ ธรรมทาน หมายถึง การให้คำแนะนำหรือสอนวิธีทำงานที่ถูกต้อง รวมถึงการจัดหลักสูตรพัฒนาบุคลากรหรือส่งไปศึกษาและดูงาน

ค. อภัยทาน หมายถึง การให้อภัยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดในการทำงาน หรือล่วงเกินซึ่งกันและกัน การให้อภัยไม่ทำให้ผู้ให้ต้องสูญเสียอะไร เป็นการลงทุนราคาถูกแต่ได้ผลตอบแทนราคาสูง นั่นคือ ได้มิตรภาพกลับคืนมา และมีคนสนองงานเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่งภายิตจีนที่ว่า “มีมิตร 500 คน นับว่ายังน้อยเกินไป มีศัตรู 1 คน นับว่ามากเกินไป อับราฮัม ลินคอล์น กล่าวว่า “วิธีทำลายศัตรูที่ดีที่สุด คือ เปลี่ยนศัตรูให้เป็นมิตร” เราจะทำอย่างนั้นได้ก็ต่อเมื่อเรารู้จักให้อภัย

อนงคฺนากู แก้วไพฑูรย์ (2554, หน้า 65) ได้กล่าวว่า ทาน (Giving; Generosity; Charity) การให้การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละแบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยการให้สิ่งของ หรือให้ความรู้ และแนะนำสั่งสอนด้วยน้ำใจไมตรี มีความโอบอ้อมอารี จะช่วยผูกใจคนไว้ได้ การทำทานจะไม่สูญ

เปล่า ผู้ที่ให้สิ่งที่ดียอมได้รับสิ่งที่ดีตอบแทน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “มณาปทาฮี ลกเต มณาปี” แปลว่า ผู้ให้สิ่งที่น่าพอใจยอมได้รับสิ่งที่น่าพอใจการให้ทานอาจให้ได้ 2 วิธีด้วยกัน คือ

(1) อามิสทาน ให้สิ่งของแก่เพื่อนหรือผู้อื่นที่ด้อยกว่า รวมทั้งการให้รางวัลต่าง ๆ เป็นต้น

(2) วิทยาทานหรือธรรมทานหมายถึง การให้ธรรม การให้ความรู้และแนะนำสั่งสอนหรือการให้ในสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์

ทาน 2 อย่าง คือ อามิสทาน (การให้สิ่งของ) และธรรมทาน (การให้ธรรม) บรรดาทาน 2 อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ

บุญสิริ ชวลิตธำรง (อ้างถึงใน ธิดารัตน์ ศิลาวรรณ โณ, 2553, หน้า 75) ได้กล่าวว่า ทาน หมายถึงการให้ การเฉลี่ยเพื่อแบ่งแก่กันและกัน ซึ่งเป็นข้อสำคัญเพราะว่าทุก ๆ คนนั้นย่อมต้องการความช่วยเหลือจากกันและกันอยู่ในด้านต่าง ๆ ในด้านวัตถุเช่น ทรัพย์สินเงินทอง เครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ในด้านกำลังกาย ช่วยกระทำการกิจการของกันและกันทางกาย ในด้านวาจา พุดจาช่วยเหลือกันในเรื่องที่ควรพุดจา ในด้านสติปัญญา ช่วยให้ความรู้ ให้การแนะนำ ในข้อที่ควรจะแนะนำต่าง ๆ การให้การเฉลี่ยเพื่อแบ่งเจือจานทุกคนทั้งผู้ใหญ่ ทั้งผู้น้อย ต่างก็ควรจะมีทาน คือให้การช่วยเหลือกัน ผู้ใหญ่ให้การช่วยเหลือผู้น้อยผู้น้อยให้การช่วยเหลือผู้ใหญ่ ด้วยมีจิตใจมุ่งที่จะช่วยให้บรรลุถึงประโยชน์ที่ต้องการ หรือเพื่อที่จะให้พ้นจากอุปสรรคขัดข้องทั้งหลาย

3.2 ปิยวาจา

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549, หน้า 70-75) ได้กล่าวว่า ปิยวาจา หมายถึง การพุดถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน (วจีไพเราะ) นักบริหารที่ดีจะรู้จักผูกใจคนด้วยคำพุดอ่อนหวาน คำพุดหยาบกระด้างผูกใจใครไม่ได้ ตามปกติคนเราจะมดสิ่งของต้องใช้ของอ่อน เช่น เชือก หรือลวดมด ในทำนองเดียวกันเราจะมดใจคนได้ก็ด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน ดังโคลงโลกนิติที่ว่า

อ่อนหวานมานมิตรสัน	เหลือหลาย
หยาบบ่มีเกลอราย	เกลื่อนไกล
ดุจดวงศศิฉาย	ดาวดาย ประดับนา
สุริยส่องคาราไร	เมื่อร้อนแรงแสง

บุญสิริ ชวลิตธำรง (อ้างถึงใน ธิดารัตน์ ศิลาวรรณ โณ, 2553, หน้า 75) ได้กล่าวว่า ปิยวาจา หมายถึง การเจรจาถ้อยคำซึ่งเป็นที่รักเป็นที่จับใจแก่กันและกัน อันเป็นถ้อยคำสุภาพเพราะวาจาที่พุดออกไปนั้น ถ้าเป็นวาจาที่ไม่สุภาพไม่เป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นวาจาที่อาจเสียดแทงน้ำใจของผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเสียใจ เจ็บใจ ไม่สบายใจ เพราะฉะนั้นจึงสมควรที่ทุกคนจะต้องมีสติ

ควบคุมใจ ควบคุมวาจา ที่จะพูดออกไปให้เป็นวาจาที่สุภาพ ที่เหมาะสม แม้ว่าในบางคราวต้องทำงานหนักเหนื่อยก็ตาม สิ่งที่จะเป็นเครื่องในการควบคุมการพูดของเราให้ไพเราะก็คือสตินั่นเอง ดังนั้นการพูดหรือการแสดงออกทุกครั้งต้องมีสติอยู่เสมอ

อนงคณาฎ แก้วไพฑูรย์ (2554, หน้า 65-66) ได้กล่าวว่า ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ (Kindly Speech: Convincing Speech) ความเป็นผู้มีวาจาน่ารัก พูดอย่างรักกัน วาจาเป็นที่รัก วาจา คุณค้ำน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าววาจาสุภาพไพเราะ อ่อนหวาน มีหางเสียง สมานสามัคคี ซาบซึ้งใจ ทำให้เกิดไมตรีรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็น หลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงตรัสเตือนพระภิกษุให้พยายาม หลีกเลียงถ้อยคำที่ขัดแย้งกัน พูดจาต่อเสียดเสียดสีกัน อันนำไปสู่การทะเลาะวิวาทกัน พระพุทธ องค์ทรงตรัสถึงการพูดที่ประกอบด้วยประโยชน์ ดังปรากฏในอภยราชกุมารสูตร ดังนี้ตถาคตรู้วาจา ที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น

ตถาคตไม่กล่าวคำนั้นตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น

ตถาคตไม่กล่าวคำนั้นตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่ วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่นในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ ชอบใจของคนอื่นในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตถาคตมี ความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย

สรุป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้หลักการพูดไว้ ดังนี้

- (1) ต้องเป็นความจริง
- (2) เป็นคำสุภาพไพเราะอ่อนหวาน
- (3) พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์
- (4) พูดแล้วเกิดการสมานสามัคคี
- (5) พูดด้วยจิตเมตตา
- (6) พูดถูกกาลเทศะ คือ ถูกเวลาและสถานที่

จะเห็นได้ว่า การให้แต่เพียงอย่างเดียวนั้นไม่สามารถที่จะทำให้เป็นที่รัก เป็นที่ ชอบใจของคนทั่วไปได้ จึงต้องรู้จักพูดจาปราศรัยให้ไพเราะนุ่มนวล น่าฟัง เมื่อได้ฟังแล้วเกิด คำลึงใจที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้ทุกคนอยากทำความดีให้ยิ่งขึ้นไป ไม่พูดจาต่อเสียดอันก่อให้เกิด

ความแตกแยก พุดแต่คำที่จะทำให้เกิดความสามัคคี เปรียบเสมือนน้ำทิพย์ชโลมใจ ประสานใจทุก ๆ ดวงให้เป็นหนึ่งเดียว เหมือนน้ำฝนประสานดินเหนียวที่แตกกระแหงให้เป็นผืนแผ่นดินเดียวกัน

3.3 อุตถจริยา

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549, หน้า 70-75) ได้กล่าวว่า อุตถจริยา หมายถึง การทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น (สงเคราะห์ประชาชน) ตรงกับคำพังเพยที่ว่า “อยู่บ้านท่านอย่านิ่งดูคาย ปั่นวัวปั่นควายให้ลูกท่านเล่น” นักบริหารทำอุตถจริยาได้หลายวิธี เช่น บริการช่วยเหลือยามเขาป่วยไข้ หรือเป็นประธานในงานพิธีของผู้ได้บังคับบัญชา ดังโคลงโลกนิติที่ว่า

อาศัยเรือนท่านให้	วิจารณ์
เห็นท่านทำการงาน	ช่วยพร้อม
แม้มีกิจโดยสาร	นาเวศ
พายค้อยช่วยค้ำจ้วง	จรดให้จนถึง

บุญศิริ ชวลิตธำรง (อ้างถึงใน ธิตาร์ตน์ ศิละวรรณ โณ, 2553, หน้า 75) ได้กล่าวว่า อุตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ต่อกันและกัน คือ การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสถาบัน เช่น โรงพยาบาล มหาวิทยาลัย สังคมที่ตนอาศัยอยู่ ตลอดถึงประเทศชาติสิ่งใดที่เป็นโทษก็ควรละเว้นไม่กระทำ การประพฤติดนให้เป็นประโยชน์สามารถปฏิบัติได้ทั้งกาย วาจา ใจ ในทุกเวลาทุกโอกาส

อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์ (2554, หน้า 65) ได้กล่าวว่า อุตถจริยา (Useful Conduct; Rendering Services; Life of Service; Doing Good) การประพฤติประโยชน์ ทำประโยชน์แก่เขา หลักธรรมข้อนี้มุ่งสอนคน 2 ด้าน คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ และการทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

(1) การทำตนให้เป็นประโยชน์ หมายถึง ทำตนให้มีคุณค่าในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนเจริญด้วยความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรมเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นนักเรียนที่ดีของสถานศึกษา เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ตลอดจนเป็นศาสนิกชนที่ดีของพระพุทธศาสนาตลอดไป

(2) การทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ คือ เมื่อทำตนให้เป็นประโยชน์แล้ว ก็ต้องสร้างตนให้เป็นประโยชน์กับผู้อื่นด้วยการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่นิ่งดูคาย มีน้ำใจไม่ตรีต่อกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตามสติกำลัง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “คนทำหมุ่คณะให้่งดงาม”

3.4 สมานัตตา

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549, หน้า 70-75) ได้กล่าวว่า สมานัตตา หมายถึง การวางตัวสม่ำเสมอ (วางตนพอดี) เมื่อนักบริหารไม่ทอดทิ้งผู้ร่วมงานทั้งหลาย เขาจึงจะสามารถสร้างทีมงานขึ้นมาได้ นั่นคือถือคติว่า “มีทุกข์ร่วมทุกข์ มีสุขร่วมสุข” นักบริหารต้องกล้ารับผิดชอบในผลการตัดสินใจของตนเอง ถ้าผลเสียตกมาถึงผู้ปฏิบัติตามคำสั่งของตน นักบริหารต้องออกมาปกป้องคนนั้น ไม่ใช่หนีเอาตัวรอดตามลำพัง ตัวอย่างคนที่มีสมานัตตาก็คือคนที่เป็น “เพื่อนตาย” ในโคลงบทนี้

เพื่อนกินสินทรัพย์แล้ว	แห่งนี้
ห่างหลายหมื่นปี	มากได้
เพื่อนตายถ่ายแทนชี-	วาวาคม
หายากฝากผีไว้	ยากแท้จักหา

บุญศิริ ชวลิตธำรง (อ้างถึงใน ธิดารัตน์ ศิละวรรณ โณ, 2553, หน้า 75) ได้กล่าวว่า สมานัตตา หมายถึง ความเป็นผู้วางตนสม่ำเสมอ หรือเสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งหมายถึงการรักษาระเบียบวินัยอันใดที่ทุกคนพึงปฏิบัติทั้งผู้ใหญ่ทั้งผู้น้อยตามหน้าที่ที่บัญญัติเอาไว้เป็นระเบียบของสถานที่ ของหน่วยงาน เช่น กฎระเบียบของสถาบันการศึกษา กฎระเบียบของสถานที่ราชการต่าง ๆ เป็นต้น ตลอดถึงกฎหมายบ้านเมือง ในทางพระพุทธศาสนาก็คือพระวินัยบัญญัติสำหรับพระภิกษุทั้งหลายนั่นเอง

ปรีชา นันทาภิวัฒน์ (2544, หน้า 43) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับสังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวได้แก่ ทาน คือการให้ เอื้อเฟื้อ เพื่อแผ่เสียดสละแบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดให้ความรู้แนะนำสั่งสอน ปิยวาจา คือ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ กล่าวถ้อยคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานทำให้เกิดความสามัคคี ตลอดถึงคำแสดงประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม อตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งในชนทั้งหลาย

อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์ (2554, หน้า 66) ได้กล่าวว่า สมานัตตตา (Even and Equal Treatment; Equality Consisting in Impartiality, Participation and Behaving Oneself Properly in All Circumstances) เอาตัวเข้าสมาน คือ การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ตลอดถึงวางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะภาวะ บุคคลเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม

(1) วางตนให้เหมาะสมกับฐานะที่ตนมีอยู่ในสังคม เช่น เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ เป็นเพื่อนบ้านกัน เป็นต้น ตนอยู่ในฐานะอะไรก็วางตนให้เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ และทำอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

(2) ปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ให้ความเสมอภาค ไม่เอาใจเอาเปรียบผู้อื่น เสมอในสุขและทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน ร่วมรับรู้ปัญหา และร่วมแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์ของสังคม

ดังนั้น สังคหวัตถุ 4 ประกอบไปด้วย ทาน คือ การช่วยเหลือแบ่งปัน สิ่งของเครื่องใช้ปัจจัยที่เรามีอยู่แก่ผู้อื่น การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน รวมทั้งการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และถูกต้อง ปิยวาจา คือ การพูดจาอ่อนหวาน สุภาพ ให้ความเป็นกันเอง ไม่พูดจาทำร้าย ต่อกันหรือทำให้ผู้อื่นเสียใจ ไม่บิดเบือนความเป็นจริง รู้จักใช้คำพูดอย่างเหมาะสมกับบุคคลและสถานการณ์ อัถตจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณะด้วยแรงกายที่มีอยู่ ทำตนให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม ช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ไม่นิ่งเฉยหรือเฉยงาน สมานัตตตา คือ การเอาตัวเข้าไปสมาน การวางตัวเป็นกลาง ร่วมทุกข์ร่วมสุขร่วมกัน การวางตัวเหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่เสมอต้นเสมอปลาย ประพฤติแต่ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่กระทำในสิ่งชั่วหรือทำลายผู้อื่น

4. ความสำคัญของหลักสังคหวัตถุ

ความสำคัญของสังคหวัตถุ 4 ที่เป็นส่วนสำคัญในการปฏิบัติตนเพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมเป็นสุขได้ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2550, หน้า 13-14) สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมหรือในหมู่คณะจำเป็นต้องมีสิ่งที่จะมายึดเหนี่ยวจิตใจและประสานหมู่คณะไว้ให้เกิดความสามัคคีและเพื่อให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ได้แก่หลักสังคหวัตถุ 4 ดังต่อไปนี้

(1) ทาน คือ การให้ปันสิ่งของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันเฉลี่ยให้ ไม่ใช่ให้จนร่ำรวยหรือให้จนหมดเนื้อหมดตัว แต่เป็นการแบ่งปันให้เพื่อแสดงอัธยาศัยไมตรี ผู้ให้ไม่จำเป็นต้องร่ำรวยหรือมีฐานะดีกว่าผู้รับเสมอไป และยังรวมถึงการช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สิน สิ่งของตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ

(2) ปิยวาจา พูดอย่างรักกันคือกล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่ เป็นประโยชน์มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดีสามัคคีเกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือช่วยเหลือเกื้อกูลกันซึ่งแต่ละกลุ่มที่ได้จัดตั้งขึ้นมาจะมีการแบ่งหน้าที่กันและสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้คือฝ่ายประชาสัมพันธ์ หากฝ่าย

ประชาสัมพันธ์พูดจาไม่ดี ถึงโครงการหรือกิจกรรมจะดีแค่ไหนก็ไม่สามารถที่จะโน้มน้าวจิตใจของสมาชิกกลุ่มได้

(3) อัจฉริยา การทำประโยชน์คือช่วยเหลือด้วยแรงกายและชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ในด้านคุณธรรมจริยธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี

(4) สมานัตตตา วางตนเสมอต้น เสมอปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอ ต่อคนผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มและบุคคลทั่วไป ไม่เอาเปรียบบุคคลที่ด้อยกว่า และเสมอในสุขทุกข์ คือร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นเครื่องผูกใจคน และการที่จะผูกมัดใจคนได้นั้นก็ต้องอาศัย หลักสังคหธรรมคือธรรมะที่จะช่วยผูกมัดจิตใจคน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นมากจะเห็นได้จากสังคมไทยต้องมีการเสียดสละ มีการทำงานเป็นทีม มีการอยู่ร่วมกันเรียกว่าหมู่บ้าน เพราะในสังคมมนุษย์เราจะคิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียวยอมเป็นไปไม่ได้หรือจะให้เขาทั้งหมดเราก็อยู่ไม่ได้ฉะนั้นจะต้องรู้จักลักษณะของการให้หรือการไม่ให้หรือควรให้อย่างไรทำความเข้าใจในส่วนนั้นแล้วปฏิบัติตาม และเราทุกคนยอมหันหน้าใช้สิ่งที่คิดร่วมกันเป็นทำให้เกิดการพูดคุยถึงสิ่งที่จะทำร่วมกันถือได้ว่าเป็นการใช้ปัญญาที่ดีต่อกัน มีการประพฤติปฏิบัติตนกับทุกคนเสมอต้นเสมอปลายเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนบ้าน ไปจนกระทั่งถึงสังคม

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) (อ้างถึงใน อรอนงค์ มหามิตร, 2554, หน้า 60) สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน การให้เพื่อสงเคราะห์นี้ หมายถึงการให้เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจ ร้อยรัดใจให้รวมกันเป็นหมู่และเห็นอกเห็นใจกัน รักใคร่ นับถือสนิทสนมกัน มั่นคง ถือเป็นการช่วยเหลือกันในหมู่บ้าน แสดงให้เห็นว่า ทุกคนมีความคิดที่จะช่วยเหลือกันเองก่อนที่จะไปขอรับความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกหมู่บ้านการให้ชุมชนได้บริหารงานด้วยการเอื้อเพื่อเอื้อแผ่แบ่งปันสิ่งของ ๆ ตนช่วยเหลือกันด้วยตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอนทั้งเสียดสละแรงกายและเวลาเพื่อส่วนรวมและสิ่งที่มุ่งมั่นด้วยการพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน วาจาเป็นที่รัก วาจาคุตติมน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ จะก่อให้เกิดความสามัคคี เกิดมิตรไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงสิ่งที่ทุกคนยอมรับในกฎกติกาที่ได้ตั้งขึ้นมาร่วมกัน ทำให้แสดงถึงการประพฤติปฏิบัติร่วมกันและผลประโยชน์ที่จะได้ร่วมร่วมกันก็คือสวัสดิการที่ทุกคนจะได้รับร่วมกัน จึงเป็นแรงจูงใจในการแก้ไขปัญหาในการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

บุญศิริ ชวลิตธารง (อ้างถึงใน อรอนงค์ มหามิตร, 2554, หน้า 60-61) สังคหวัตถุ 4 เป็นธรรมแห่งการแบ่งปันกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการอยู่ร่วมกันอันเป็นไปเพื่อดูแลกัน ซึ่งหลักธรรมแห่งการแบ่งปันนี้ได้ถือปฏิบัติร่วมกันโดยใช้ศาสนาเป็นเครื่องกลมเกลียวจิตใจให้มี

ความเห็นอกเห็นใจกันในหมู่บ้านแบ่งปันเงินที่มีอยู่เพื่อเข้าเป็นกลุ่ม กองทุนกลุ่มต่าง ๆ จึงถือเป็นการแบ่งปันทรัพย์เพื่อช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกันจึงเป็นการให้การเผื่อแผ่แก่กันซึ่งเป็นข้อสำคัญ เพราะว่าทุกคนย่อมต้องการความช่วยเหลือจากกันและกัน และการแบ่งปันไม่ได้มีแต่ทรัพย์สินเท่านั้นยังรวมถึงด้านจิตใจ ยังช่วย กำลังใจ ให้ความรู้ให้การแนะนำให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในสิ่งที่ทำร่วมกันใน ผลที่จะได้ตามมาจึงเป็นมูลเหตุให้ได้รับสิ่งดี ๆ ที่ทุกคนจะได้รับร่วมกัน

สุจิตรา ธรรัตน์ (อ้างถึงใน อรอนงค์ มหามิตร, 2554, หน้า 61) สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักแห่งการให้เพื่ออนุเคราะห์ หมายถึง การให้เกื้อหนุนโอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้อุดหนุนเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันด้วยความกรุณา คนที่มีทรัพย์คิดช่วยเหลือคนอื่นให้ตั้งตัวได้ ย่อมเป็นกำลังสำคัญของคนในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและเพื่อเป็นกำลังที่สำคัญของประเทศชาติ ดังนั้น การให้เกื้อหนุน โอบอ้อมอารีกันด้วยเมตตา และการให้อุดหนุนเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันด้วยความกรุณาจึงถือว่ามีเพื่ออนุเคราะห์

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรม

1. ความหมายของพฤติกรรม

เมธาวิ อุดมธรรมานุกาพ (2549, หน้า 1) กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง กิจกรรมของบุคคลที่เป็นรูปธรรม เช่น การกระทำ การตอบโต้กับสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมภายในจิตใจที่เป็นนามธรรม เช่น ความคิด ความรู้สึก

ศิริพรชัย รัตนพันธุ์ (อ้างถึงใน คมศิลป์ ศิริวงษ์, 2548, หน้า 5) สรุปว่า พฤติกรรม หมายถึง การกระทำหรือกิจกรรมที่มนุษย์ประพฤติปฏิบัติ มีทั้งส่วนที่แสดงออกมาให้เห็นได้ วัดได้ สังเกตได้ (Explicit behavior) และส่วนที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน (Implicit behavior) เช่น การกิน เดิน ดีใจ เสียใจ เป็นต้น

Garry & Joseph (อ้างถึงใน พงษ์รพี บุณสมภพ, 2543, หน้า 11) สรุปว่า เราอาจนิยามพฤติกรรม (Behavior) เช่นเดียวกับกิจกรรม (Activity) การกระทำ (Action) การแสดง (Performance) การแสดงอาการตอบ (Responding) การตอบรับ (Response) ปฏิกริยาโต้ตอบ (Reaction) แท้จริงแล้วเขาสรุปรวมความว่า “พฤติกรรม” คือ ทุกสิ่งที่บุคคลพูด หรือทำส่วนที่สนะในเรื่องพฤติกรรมมนุษย์ เราอาจแบ่งที่สนะเรื่องพฤติกรรมออกเป็นสามที่สนะ (Opinion) ใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

(1) มุมมองทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ (The Social/Behavior viewpoint) ที่สนะนี้มองว่า พฤติกรรมมนุษย์ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม (The Social

environment) ที่มนุษย์ถือกำเนิดมา การรู้เรื่องชีวิตวัยเด็กของบุคคล สิ่งที่เขาคิดเกี่ยวกับครอบครัวของเขา เพื่อนและสังคมรอบข้างเขา จะทำให้เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลได้มากขึ้น

(2) มุมมองทางสภาวะภายในของจิต (The Intra – psychic viewpoint) ที่ทัศนะนี้ให้ความสำคัญกับโครงสร้างทางบุคลิกลักษณะ (The Structure of personality) บั๊จเจกบุคคล คือ ผู้มีจิตสำนึกที่สามารถนำตัวเองไปสู่กลุ่มเป้าหมายและคุณค่าเฉพาะของตัวเองเองได้ (His own unique set of goals and values) ดังนั้น พฤติกรรมของเขาจึงเกิดจากตัวเอง

(3) มุมมองทางชีววิทยา (The Biological viewpoint) ที่ทัศนะนี้เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางชีววิทยาที่เกี่ยวกับอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของมนุษย์ (Human organism) ที่นำพาเขาไปสู่การมีพฤติกรรมต่าง ๆ

ดังนั้น พฤติกรรม จึงหมายถึงปฏิกิริยาต่าง ๆ ที่แสดงออกทั้งภายในและภายนอก มีทั้งที่สังเกตได้และสังเกตไม่ได้ ทั้งสิ่งที่สมัครใจจะกระทำหรือละเว้นการกระทำ ทั้งนี้พฤติกรรมของบุคคลย่อม แตกต่างกันไปตามสภาพสังคม วัฒนธรรม ซึ่งมักได้รับอิทธิพลจากความคาดหวังของบุคคลรอบข้าง สถานการณ์ขณะนั้น และประสบการณ์ในอดีต

2. ประเภทของพฤติกรรม

สมิท สมักรการ (อ้างถึงใน คมศิลป์ ศิริวงษ์, 2548, หน้า 6) กล่าวว่า พฤติกรรมเดิมของคนไทยมีลักษณะเป็นสิทธิส่วนตัวแบบตัวใครตัวมันสูง (Individualistic) ไม่ค่อยคำนึงถึงกฎระเบียบของสังคม ทำอะไรตามใจตนเอง ค่านิยมและวัฒนธรรมเด่น ๆ ของคนไทยมีอยู่ร่วมกันสามประการ ประการแรกการยึดถือตัวบุคคลและคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนมากกว่ากฎระเบียบสังคม ประการที่สอง รักสนุกเป็นชีวิตจิตใจ ชอบใช้จ่ายมากกว่าเก็บออม ชอบเที่ยวเล่นมากกว่าทำงานหนัก ประการ สุดท้ายเชื่อเรื่องบุญกรรม การทำบุญให้ทานจะช่วยให้ชีวิตดีขึ้นในภายหน้า แต่ในขณะที่เดียวกันก็นิยมการโกหกหลอกลวง ไม่ชอบงานหนักแต่อยากได้ทรัพย์สินมาก จึงพอสรุปพฤติกรรมของคนไทยส่วนใหญ่

(1) มีนิสัยแบบบั๊จเจกชนนิยม

(2) ลักษณะอ่อนน้อม ใจเย็น มีการให้อภัยสูง อันเป็นอิทธิพลของพุทธศาสนา และมีความยึดหยุ่นสูง ชอบง่าย ๆ สะดวกเห็นผลเร็ว

(3) มีนิสัยรักบันเทิงไม่ชอบการทำงานหนัก ไม่เคารพเกรงกลัวกฎหมาย ชอบทำอะไรตามใจตนเอง

สมจิต สุพรรณทัศน์ (อ้างถึงใน คมศิลป์ ศิริวงษ์, 2548, หน้า 6) ได้แบ่งพฤติกรรมไว้เป็นสองประเภท คือ

(1) พฤติกรรมภายใน (Covert behavior) คือ การกระทำหรือกิจกรรมที่เกิดในตัวบุคคล โดยสมองจะทำหน้าที่รวบรวมและสั่งการ เช่น ความรู้สึก ความคิด ค่านิยม ทักษะ ทักษะ ความเชื่อ ซึ่งเป็นส่วนของนามธรรม หรือ การเต้นของหัวใจ การบีบตัวของลำไส้ ซึ่งเป็นรูปธรรม เป็นต้น

(2) พฤติกรรมภายนอก (Overt behavior) เป็นกิจกรรมหรือปฏิกิริยาที่ปรากฏออกมาให้เห็นได้ทั้งที่เป็นวาจา ทำทาง การกระทำ

ดังนั้น การแบ่งประเภทพฤติกรรมสามารถแบ่งได้หลายรูปแบบแล้วแต่องค์ประกอบ และวัตถุประสงค์สำหรับการศึกษาคั้งนี้ขอแบ่งประเภทพฤติกรรม เป็น 2 ประเภท คือ พฤติกรรมภายใน เช่น ความรู้สึก ทักษะ และพฤติกรรมภายนอก เช่น วาจา ทำทางและการกระทำ เป็นต้น

3. ปัจจัยกำหนดพฤติกรรม

สิ่งที่กำหนดพฤติกรรมนั้น ฌรณค์ สิ้นสวัสดิ์ (อ้างถึงใน คมศิลป์ ศิริวงษ์, 2548, หน้า 7) ได้กล่าวไว้หลายประการแต่อาจแบ่งได้เป็นสองประเภท คือ

- (1) ลักษณะนิสัยส่วนบุคคล อันได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะ บุคลิกภาพ
- (2) สิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับลักษณะนิสัย เช่น สิ่งเร้า และสถานการณ์

นอกจากนั้นแล้ว พัฒน์ สุจันงค์ (อ้างถึงใน คมศิลป์ ศิริวงษ์, 2548, หน้า 7) ยังได้กล่าวถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีส่วนกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ เช่น กลุ่มสังคม บุคคลที่เป็นแบบอย่าง สถานภาพ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี กฎหมาย ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ สิ่งแวดล้อมทัศนคติและการเรียนรู้

4. ปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และพฤติกรรม

วัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพและการกำหนดเงื่อนไข อันเป็นแนวทางให้บุคคลปฏิบัติตาม พฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรม วัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม นอกจากนั้นยังมีความสัมพันธ์กับแรงจูงใจและความรู้ซึ่งแรงจูงใจและความรู้ก็มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรม โรเบิร์ต (Robert) (อ้างถึงใน คมศิลป์ ศิริวงษ์, 2548, หน้า 7) สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม จะสร้างบทบาท สังคมจะเป็นกลไกกำหนดบทบาทของบุคคลรวมทั้งความคาดหวังการกระทำ การให้ความหมายแก่สถานการณ์ ซึ่งบุคคลกำลังกระทำอยู่ (อรทัย ชื่นมณูชัย อ้างถึงใน คมศิลป์ ศิริวงษ์, 2548, หน้า 7) ความต้องการและแรงจูงใจของบุคคลให้มีพฤติกรรม จนเป็นแนวทางชีวิตนั้น วัฒนธรรมจะเป็นตัวควบคุม การรู้สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของบุคคลจะช่วยให้ทำนายพฤติกรรมของเขาได้ ส่วนการเกิดพฤติกรรมทางสังคมนั้น จากความคิดทฤษฎีระบบ โฮมันส์ (Homans) (อ้างถึงใน คมศิลป์ ศิริวงษ์, 2548, หน้า 7) กล่าวว่า ประกอบด้วย กิจกรรม ปฏิสัมพันธ์ รวมถึงความรู้สึก สิ่งเหล่านี้เรียกได้ว่าเป็นระบบภายใน (Internal system) ซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาและมี

ความสัมพันธ์กับระบบภายนอก (External system) การเกิดพฤติกรรมทางสังคมได้นั้นขึ้นอยู่กับสิ่งเร้า รางวัลหรือการลงโทษที่ได้รับ ซึ่งเป็นไปตามกฎเกณฑ์การยอมรับของสังคม

ดังนั้น ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของบุคคลที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งสาเหตุการเปลี่ยนแปลงอาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล เช่น เปลี่ยนแปลงเองจากการเรียนรู้ตามวุฒิภาวะหรือระยะพัฒนาการ เปลี่ยนแปลงเพราะถูกบังคับหรืออิทธิพลระหว่างบุคคล เปลี่ยนแปลงเพราะการลอกเลียนแบบ และเปลี่ยนแปลงเนื่องจากบุคคลยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีต่อตนเอง มีความเหมาะสมตรงกับค่านิยม และแนวคิดของตนเอง ซึ่งสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้น มีหลายปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังตัวอย่างเช่น วุฒิภาวะหรือพัฒนาการ การเรียนรู้ ยาและสิ่งเสพติด พันธุกรรม เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปฏิมากร ศิริเดชะ (2549, หน้า 7-11) ได้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสังคมและลักษณะทางจิต ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมที่เอื้อต่อสังคมตามหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 5 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจำนวน 400 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแบบเป็นขั้น และการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบสองทาง ผลการวิจัยคือ การเป็นตัวแบบของครูด้านสังคหวัตถุ 4 การถ่ายทอดความรู้ด้านสังคหวัตถุ 4 ของครู การอบรมเลี้ยงดูตามแนวพุทธ ปรึกษาเชิงอารมณ์ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมที่เอื้อต่อสังคมตามหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมที่เอื้อต่อสังคมตามหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

นวลนง มังตรีสรณ์ (2530, หน้า 24-28) ได้ศึกษาผลของการใช้ชุดการสอนกิจกรรมแนะแนว เรื่องสังคหวัตถุ 4 ที่มีต่อคุณธรรมด้านสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนศึกษาปีที่ 3 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้จำนวน 624 คน สำหรับนักเรียนที่ได้คะแนนจากแบบสอบถามคุณธรรม ด้านสังคหวัตถุ 4 ตั้งแต่เปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 25 ลงมาจำนวน 156 คน สัมภาษณ์ความสนใจในการเป็นกลุ่มตัวอย่างแล้วใช้วิธีสุ่มตัวอย่างง่าย ได้นักเรียน 70 คน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มละ 35 คน ให้กลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มทดลองได้รับการสอนโดยใช้ชุดการสอนกิจกรรมแนะแนว อีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มควบคุม ได้รับการสอนแบบปกติ โดยสอนกลุ่มละ 14 ครั้ง ครั้งละ 50 นาที แล้วเปรียบเทียบคุณธรรมด้านสังคหวัตถุ 4 ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม โดยนำข้อมูลที่ไปวิเคราะห์โดยใช้ t-test เครื่องมือที่ใช้ทดลอง คือ

แบบสอบถามคุณธรรมด้านสังคหวัตถุ 4 แบบ Check list และชุดการสอนที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนกลุ่มทดลองและนักเรียนกลุ่มควบคุมมีคุณธรรมด้านสังคหวัตถุ 4 สูงขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกจากนี้ นักเรียนกลุ่มทดลองมีคุณธรรมด้านสังคหวัตถุ 4 สูงกว่านักเรียนกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ปิ่นฉัตร เขียวชัยพฤษ (2552, บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อสร้างความผูกพันต่อองค์กร : กรณีศึกษาโรงพยาบาลกรุงเทพผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อสร้างความผูกพันต่อองค์กร ของพนักงานโรงพยาบาลกรุงเทพ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าระดับคะแนนการเห็นด้วยเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านปิยวาจา ด้านสมานัตตาด้านทาน และด้านอิตถจริยาอยู่ในระดับมากทั้งหมด ตามลำดับผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสังคหวัตถุ 4 ของพนักงานโรงพยาบาลกรุงเทพ กับความผูกพันต่อองค์กร มีความสัมพันธ์ในเชิงบวก โดยมีค่าสหสัมพันธ์อยู่ในระดับสูง 2 ด้าน คือ ด้านปิยวาจา และสมานัตตาด และอยู่ในระดับปานกลาง คือด้านทาน และอิตถจริยา

รภัสสา พานิกุล (2552, บทคัดย่อ) วิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการจัดหางานของรัฐ ตามหลักสังคหวัตถุ : กรณีศึกษาศูนย์จัดหางาน กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน” พบว่า ความพึงพอใจของประชาชน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เปรียบเทียบความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการจัดหางานของรัฐ ตามหลักสังคหวัตถุ : กรณีศึกษา ศูนย์จัดหางาน กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลพบว่า โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ส่วนประชาชนที่มาใช้บริการจัดหางานที่มีสถานภาพสมรส สถานภาพการทำงาน ระดับการศึกษา และรายได้ที่ต่างกัน มีความพึงพอใจต่อการให้บริการการจัดหางานของศูนย์จัดหางาน กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงานตามหลักสังคหวัตถุ 4 โดยภาพรวมแตกต่างกัน ข้อเสนอแนะพบว่า ด้านทาน ควรมีขั้นตอนการให้บริการเหมาะสมชัดเจน ด้านปิยวาจา ควรพูดจา ทักทายด้วยน้ำเสียงที่จริงใจสุภาพ ด้านอิตถจริยา ควรดูแลเอาใจใส่ผู้มาใช้บริการอยู่เสมอ ด้านสมานัตตาด ควรให้บริการโดยยึดกฎระเบียบ ตอบสนองความต้องการมีคุณธรรมประจำใจในการปฏิบัติงาน

สมหมาย บัวจันทร์ (2552, บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การวิเคราะห์และยกระดับความพึงพอใจในการให้บริการประชาชน ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของสำนักงานเขตบางแค กรุงเทพมหานคร มีพบว่า ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการของสำนักงานเขตบางแค กรุงเทพมหานครตามหลักสังคหวัตถุ 4 ในภาพรวมอยู่ในระดับมากและเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าประชาชนมีความพึงพอใจต่อการให้บริการด้านสมานัตตาดมากที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมา คือ

ด้านทาน ด้านอรรถจริยาและลำดับสุดท้าย คือ ด้านปิยวาจา และเมื่อเปรียบเทียบความพึงพอใจของประชาชนโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลแล้วพบว่าบุคคลที่มีระดับการศึกษาและรายได้ต่อเดือนต่างกัน มีความพึงพอใจต่อการให้บริการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สำหรับเพศ อายุ สถานภาพสมรส อาชีพ ประสบการณ์ในการมาใช้บริการ ประเภทของการมาใช้บริการและพื้นที่อยู่อาศัยมีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน ปัญหาและอุปสรรคในการให้บริการประชาชนของสำนักงานเขตบางแค กรุงเทพมหานคร ได้แก่ การพัฒนาคุณภาพกำลังคน ซึ่งภาครัฐยังขาดทิศทางการและนโยบายที่แน่ชัด ทั้งยังขาดความต่อเนื่อง ขาดการประสานงานและร่วมมือระหว่างหน่วยฝึกอบรมต่าง ๆ ทำให้การพัฒนาบุคลากรมีลักษณะต่างคนต่างทำไม่ตรงกับความต้องการ

อรอนงค์ มหามิตร (2554, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดสวัสดิการชุมชนด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 ของชุมชนหนองลูกช้างตำบลบ้านขาม อำเภอจตุรัส จังหวัดชัยภูมิ ผลการศึกษาพบว่า การนำหลักสังคหวัตถุ 4 ในการจัดสวัสดิการชุมชนบ้านหนองลูกช้าง จากการศึกษาในเชิงเอกสาร และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาพบว่า ธรรมะที่เรียกว่าสังคหวัตถุ 4 นั้น เป็นธรรมที่แสดงให้เห็นถึงหลักการสงเคราะห์ช่วยเหลือกันให้บรรลุความสำเร็จตามจุดหมายที่กำหนดไว้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ ประกอบด้วย

- (1) ทาน การให้
- (2) ปิยวาจา การพูดจาไพเราะ
- (3) อรรถจริยา การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์
- (4) สมานัตตตา ความสม่ำเสมอ

ผลการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ของการจัดสวัสดิการชุมชนหนองลูกช้างได้นำมาใช้ครบทั้ง 4 องค์ประกอบ ในเรื่องของการให้ (ทาน) เป็นวัตถุคือเงินที่นำมาร่วมกันลงทุนในการจัดตั้งกลุ่ม การใช้คำพูดที่ไพเราะมีประโยชน์ (ปิยวาจา) การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ (อรรถจริยา) และความสม่ำเสมอ (สมานัตตตา) ซึ่งผลการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ทำให้การจัดสวัสดิการชุมชนหนองลูกช้าง ช่วยเหลือชาวบ้านในการหาเลี้ยงชีพได้ ถือเป็นบรรเทาความเดือดร้อนของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ทำให้มีทุนทรัพย์ในการเลี้ยงชีพ และมีเงินออมทรัพย์สะสม การจัดสวัสดิการชุมชนจึงเป็นการสร้างหลักประกันชีวิตที่ดีให้กับชาวบ้านถือเป็นภูมิปัญญาที่ทุกคนได้ร่วมกันดำเนินการจนประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี

พฤษยา พุทธรักษ์ (2550, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการสหกรณ์การเกษตรตามหลักสังคหวัตถุ 4 : กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรในเขตจังหวัดนครนายก ผลการวิจัยพบว่าสหกรณ์มีสังคหวัตถุด้านทานและสมานัตตตาในระดับมาก ส่วนด้านปิยวาจา

และคำอรรถจริยามีน้อยกว่า เมื่อรวมกับสมาชิกไม่เข้าใจการทำงานของสหกรณ์ ขาดการติดต่อ ประสานที่ดีและไม่ทราบข่าวสารข้อมูล จึงควรประชุมกันเพื่อให้สมาชิกเข้าใจถึงข้อมูลมากขึ้น

จากผลการวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่เปรียบเสมือน เครื่องยึดเหนี่ยวใจคนอื่นไว้ได้ เป็นเครื่องส่งเสริมความสามัคคีในหมู่ชุมชน สังคมใดมีการให้ การเสียสละ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การช่วยเหลือกัน มีการพูดกันด้วยคำพูดอ่อนหวาน มีการประพฤติ ประโยชน์แก่คนอื่น และมีความคิดต่อกันอย่างสม่ำเสมอต้นเสมอปลาย สังคมนั้นย่อมเกิดความ เจริญก้าวหน้าและมีความสุข ดังนั้นในการพัฒนาสังคม จึงต้องพัฒนาคนให้ปฏิบัติตามหลักธรรม 4 ประการนี้

ดังนั้น หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 จึงรวมความหมายได้ ดังนี้

(1) ทาน คือ การให้ปันสิ่งของคนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ แบ่งปันเฉลี่ยให้ ไม่ใช่ให้จนร่ำรวยหรือให้จนหมดเนื้อหมดตัว แต่เป็นการแบ่งปันให้เพื่อแสดง อหิสาภัยไมตรี ผู้ให้ไม่จำเป็นต้องร่ำรวยหรือมีฐานะดีกว่าผู้รับเสมอไป และยังรวมถึงการช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และยังแบ่งได้อีก 3 ประเภท

(1.1) อามิสทาน หมายถึง การให้สิ่งของ การให้รางวัล

(1.2) วิทยาทาน คือ ธรรมทาน หมายถึง การให้คำแนะนำหรือสอนวิธีทำงานที่ ถูกต้อง รวมถึงการจัดหลักสูตรพัฒนาบุคลากรหรือส่งไปศึกษาและดูงาน

(1.3) อภัยทาน หมายถึง การให้อภัยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดในการทำงาน หรือ ล่วงเกินซึ่งกันและกัน การให้อภัยไม่ทำให้ผู้ให้ต้องสูญเสียอะไร เป็นการลงทุนราคาถูกแต่ได้ ผลตอบแทนราคาสูง นั่นคือ ได้มิตรภาพกลับคืนมา และมีคนสนองงานเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่ง

(2) ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก วาจาคุตมึ้นน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ) คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ ประกอบด้วย เหตุผล เป็นหลักฐานจงใจให้นิยมยอมตาม พูดความความจริง เป็นคำสุภาพไพเราะ อ่อนหวาน พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ พูดแล้วเกิดการสมานสามัคคี พูดด้วยจิตเมตตา พูดถูก กาลเทศะ คือ ถูกเวลาและสถานที่

(3) อรรถจริยา คือ การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้อื่น เป็นการปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ด้วย คำถึงความดี คำสั่งกาย การทำตนให้เป็นประโยชน์ทุกโอกาสที่จะทำได้ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ ช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมและยังรวมถึง 1. การทำตนให้เป็นประโยชน์ หมายถึง ทำตนให้มีคุณค่า ในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนเจริญด้วยความรู้

ความสามารถ มีคุณธรรมเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นนักเรียนที่ดีของสถานศึกษา เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ตลอดจนเป็นศาสนิกชนที่ดีของศาสนา 2. การทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ คือ เมื่อทำตนให้เป็นประโยชน์แล้ว ก็ต้องสร้างตนให้เป็นประโยชน์กับผู้อื่น ด้วยการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่นิ่งดูค้าย มีน้ำใจไมตรีต่อกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตามสติกำลัง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “คนทำหมู่คณะให้คงาม”

(4) สมานัตตตา ความเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย (วางตนพอดี) ไม่ถือตัวหมายความว่าความเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย คือ จิตใจคงเส้นคงวาต่อคนทั่วไป รู้จักร่วมสุขร่วมทุกข์กับคนอื่น เห็นคนอื่นได้รับทุกข์ต้องไม่ทอดทิ้ง หรือรังเกียจ ไม่ใช่หนีเอาตัวรอดตามลำพัง เห็นคนอื่นได้ดีมีความสุขก็ไม่ริษยาแรกคบเป็นอย่างไร ต่อไปก็เป็นอย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่คิดทำลายผู้อื่น การวางตัวอย่างนี้ ย่อมเป็นที่รักใคร่นับถือของคนทั่วไป